

BME
ANYAGTUDOMÁNY ÉS TECHNOLÓGIA TANSZÉK

Anyagszerkezettan és anyagvizsgálat 2003/04

Mechanikai tulajdonságok és vizsgálatuk

Dr. Krállics György
krallics@eik.bme.hu

1

Az előadás során megismerjük:

- az alapvető anyagi tulajdonságok csoportosítását;
- a rugalmas és a képlékeny alakváltozás jellemzőit;
- a valódi és a mérnöki rendszer feszültség- és alakváltozás-fogalmát;
- a rugalmas test anyagjellemzőit;
- a szakítóvizsgálattal meghatározható alakváltozási, feszültségi és szívóssági méroszámokat;
- a statikus és dinamikus keménységmérő eljárásokat, és az egyes eljárások méroszámait.

3

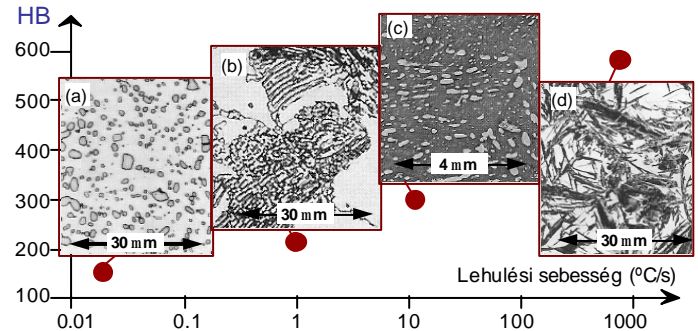
Az előadás fő pontjai

- Bevezetés
- Rugalmas és képlékeny alakváltozás
- Egyszerű igénybevételek
- Szakítóvizsgálat és méroszámjai
- Zömítő-, hajlító- és csavaróvizsgálat
- Keménységmérési eljárások és alkalmazási területük

2

Szerkezet, folyamat és tulajdonságok

- Az anyag **tulajdonsága** függ a **szerkezetétől**;
Pl.: az acél keménységének és szerkezetének kapcsolata

- **Folyamat** is változtathatja a **szerkezetet**;
Pl.: Szerkezetváltozás a lehülési sebesség hatására

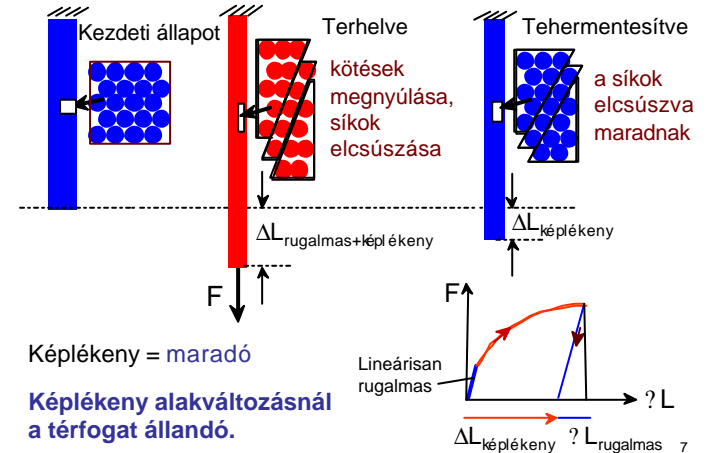
4

Anyagtulajdonság csoportok

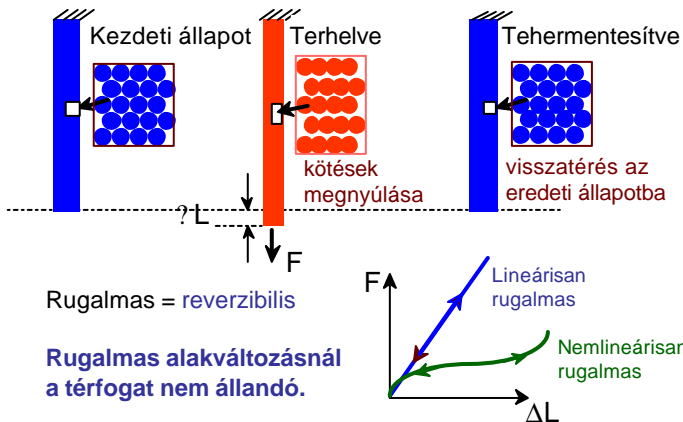
- **Mechanikai** (terhelés és alakváltozás hatása)
- **Elektromos** (elektromos tér hatása)
- **Hőfizikai** (hőmérséklet-mezo hatása)
- **Mágneses** (mágneses tér hatása)
- **Optikai** (elektromágneses tér hatása)
- **Kémiai**

5

Képlékeny alakváltozás

Rugalmas alakváltozás

6

Húzó és nyomó igénybevétel

Alakváltozás

$$e = \frac{l - l_0}{l_0}$$

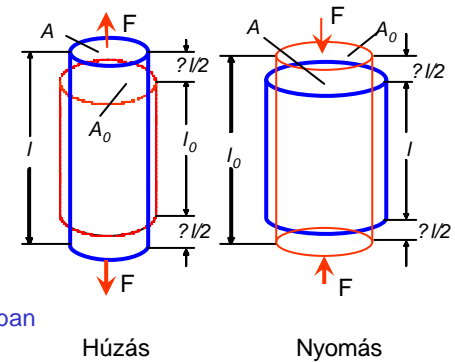
Feszültség

$$s = \frac{F}{A} \approx \frac{F}{A_0}$$

Rugalmas állapotban

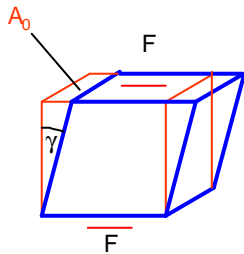
$$s = E e$$

(Hooke-törvény)

8

Nyíró igénybevétel

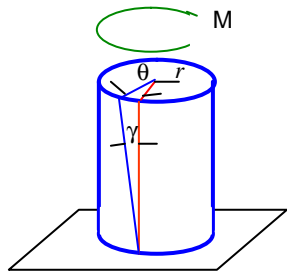

Egyszeru nyíras

$$t = \frac{F}{A} \approx \frac{F}{A_0}$$

Rugalmas állapotban

$$t = Gg$$

Csavarás

$$t = \frac{M}{I_p} r$$

9

Szabványos mérőszámok

Feszültségi mérőszámok

Alakváltozási mérőszámok

Folyáshatár [MPa]

$$R_e = \frac{F_e}{S_0}$$

$$R_{eH} = \frac{F_{eH}}{S_0}, \quad R_{eL} = \frac{F_{eL}}{S_0}$$

$$R_{p0.2} = \frac{F_{p0.2}}{S_0}$$

Szakítószilárdság [MPa]

$$R_m = \frac{F_m}{S_0}$$

Kontrakció

$$Z = \frac{S_0 - S_u}{S_0} 100 [\%]$$

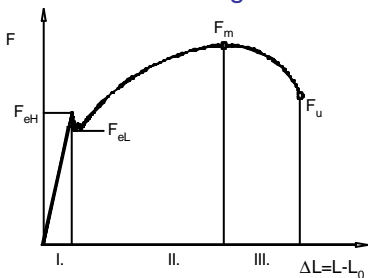
Szakadási nyúlás

$$A = \frac{L_u - L_0}{L_0} 100 [\%]$$

11

Szakítóvizsgálat

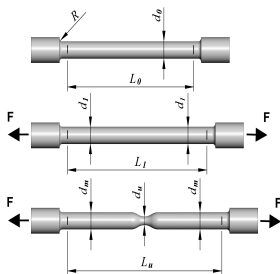
Szakítódigram

I. Rugalmas alakváltozás

II. Egyenletes képlékeny alakváltozás

III. Kontrakció

10

Mechanikai mennyiségek

• Mérnöki rendszer

• Valódi rendszer

$$e = \frac{l - l_0}{l_0}$$

$$e = \frac{S_0}{S} - 1$$

$$s_E = \frac{F}{S_0}$$

$$W_c = \int_0^{e_u} s_E de$$

Alakváltozás

$$j = \ln \frac{l}{l_0}$$

$$j = \ln \frac{S_0}{S}$$

Feszültség

$$s_T = \frac{F}{S}$$

Fajlagos törési munka [J/cm³]

$$W_c = \int_0^{j_u} s_T dj$$

12

Feszültségi és alakváltozási állapot a kontrakciónál

σ_{zz}
 $\tilde{\sigma}_{zz}$

$\sigma_{rr} = \sigma_{\phi\phi}$

R_g

d_{min}

r

z

$$s_{zz} = \bar{s} \left[1 + \ln \left(1 + \frac{r_{min}^2 - r^2}{2r_{min} R_g} \right) \right]$$

$$s_{rr} = s_{jj} = s_{zz} - \bar{s}$$

$$j_z = 2 \ln \frac{d_0}{d_{min}}$$

$$j_r = j_j = \ln \frac{d_{min}}{d_0}$$

$$\bar{J} = j_z$$

$\bar{s}$ – egyenértékű feszültség $\bar{J}$ – egyenértékű alakváltozás 13

Lineáris rugalmas tulajdonságok

- Rugalmassági modulus
E (Young-modulus)
- Hooke-törvény:
 $\sigma = E \varepsilon$
- Poisson-tényező, ν :
 $n = -\frac{e_r}{e}$

fémek: $\nu \sim 0,33$
kerámiák: $\nu \sim 0,25$
polimerek: $\nu \sim 0,40$

Egységek:
E: [GPa] vagy [MPa]
 ν : dimenzió nélküli

Lineárisan rugalmas

Egytengelyű igénybevétel

ε_r - radiális alakváltozás

$E_{kerámia} > E_{fém} \gg E_{polimer}$

15

Feszültség - alakváltozás görbék

$$F = s_T S = s_E S_0 \Rightarrow s_T = s_E (1 + e)$$

$$j = \ln(1 + e)$$

14

- Csúszató rugalmassági modulus, G
- Hooke-törvény:
 $\tau = G \gamma$
- Térfogati rugalmassági modulus, K

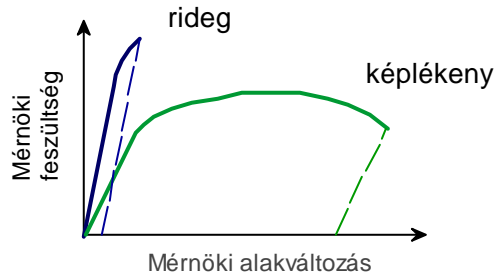
$$p = -K \frac{\Delta V}{V_0}$$

$$K = \frac{E}{3(1 - 2\nu)}$$

Hidrosztatikus nyomás alkalmazása
kezdeti térfogat: V_0
térfogat változás: dV

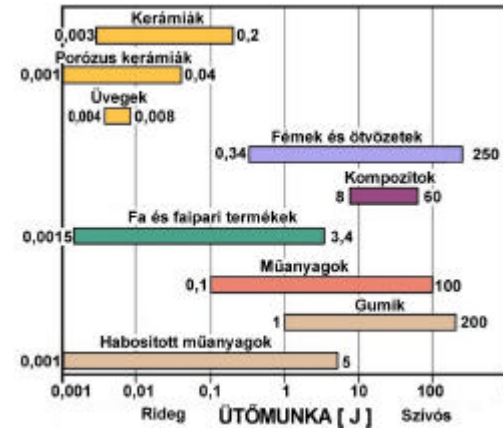
16

Képlékeny / rideg viselkedés

ha a maradó alakváltozás közel nulla, akkor rideg,
ha a maradó alakváltozás jelentős, akkor képlékeny

17

19

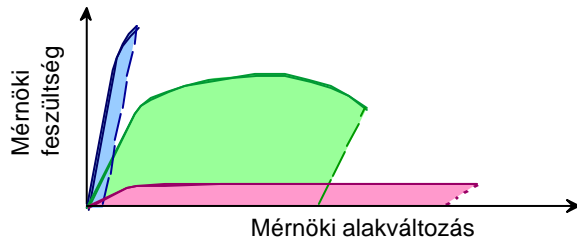
Szívósság

Az anyag törésig tartó energiaelnyelő képessége.

kerámia: kis szívósság (nagy szilárdság, rideg viselkedés)

fém: nagy szívósság (közepes szilárdság, képlékeny viselkedés)

polimer: kis szívósság (kis szilárdság, képlékeny viselkedés)

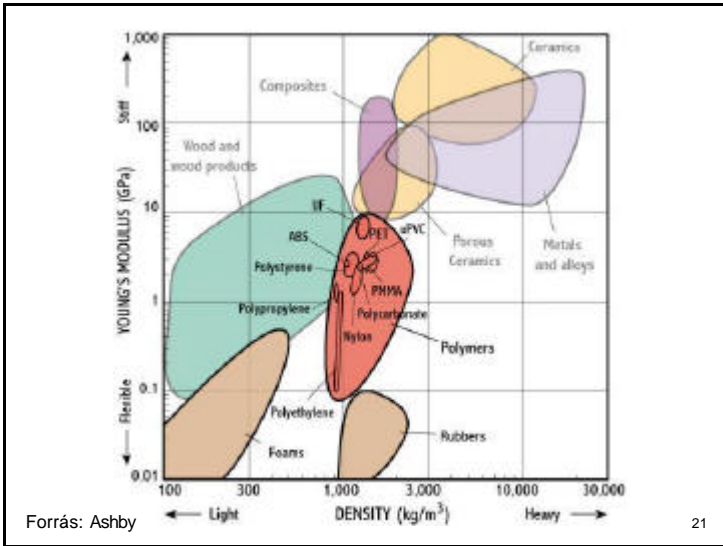

18

Különböző anyagok mechanikai tulajdonságai 20 °C-on

Anyag	E [GPa]	R _{p0.2} [MPa]	R _m [MPa]	A ₅₀ [%]
Acél	190-210	200-1700	400-1800	65-2
Alumínium-ötv.	69-79	35-550	90-60	45-4
Réz és ötv.	105-150	75-1100	140-1300	65-3
Titán és ötv.	80-130	340-1400	410-1450	25-7
Kerámia	70-1000	-	140-2600	0
Gyémánt	820-1050	-	-	-
Polimerek	1,4-3,4	-	7-80	1000-5
Karbonszál	275-415	-	2000-3000	0
Kevlárszál	62-120	-	2800	0

20

Ideális súrlódási viszonyok

nagy viszkozitású kenőanyag

Alakváltozások

$$e = \frac{h - h_0}{h_0}, \quad j = \ln \frac{h}{h_0}$$

$$\bar{\epsilon} = \left| \frac{v_{z\text{öml}}}{h} \right|$$

Feszültségek

$$s_r = \frac{F}{S} = \frac{4F}{d^2 p}, \quad s_\epsilon = \frac{F}{S_0} = \frac{4F}{d_0^2 p}$$

Nyomó folyáshatár: $R_e = \frac{F_e}{S_0}$

Nyomóvizsgálat

Δh

h_0

d_0

EIO

növekvő súrlódás

súrlódás nélkül

F_e

Δh elmozdulás

Hordósodás jelensége

R_g

h_0

h

$d_{\min}$

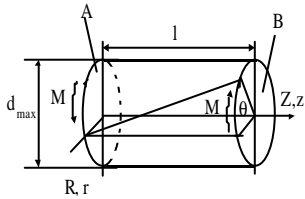
$d_{\max}$

$$s_{zz} = -\bar{s} \left(1 - \ln \frac{d_{\max} R_g}{d_{\min} R_g - \frac{d_{\max}^2}{4} + r^2} \right)$$

$$s_{jj} = s_{rr} = \bar{s} + s_{zz}$$

$$j_z = 2 \ln \frac{d_0}{d_{\max}}, \quad j_r = j_j = \ln \frac{d_{\max}}{d_0}, \quad \bar{j} = |j_z|$$

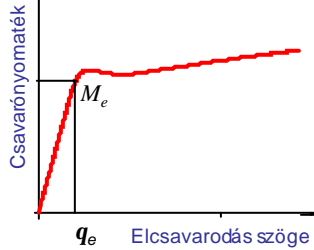
Csavaróvizsgálat

$$\bar{\epsilon} = \int_0^l \bar{\epsilon} dt = \int_0^l \frac{1}{\sqrt{3}} \frac{r}{l} \frac{dq}{dt} dt = \frac{1}{\sqrt{3}} \frac{r}{l} q$$

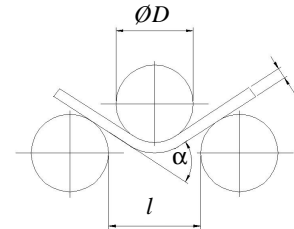
$$s_{sj} = \frac{\sigma}{\sqrt{3}}$$

Csavaró folyáshatár $R_e = \frac{2\sqrt{3}M_e}{p r_{\max}^3}$

25

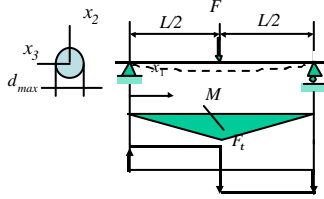
Lemezanyag alakíthatóságának vizsgálata

A hajlítást a lemez repedéséig végezzük, és mérjük a töréshez tartozó α hajlítási szöget.

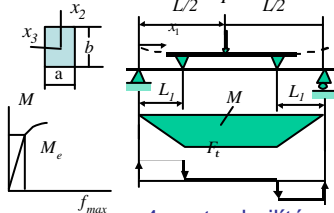
27

Hajlítóvizsgálat

3 pontos hajlítás

$$E = \frac{FL}{4f_{\max}} \left(\frac{L^2}{12I} + \frac{k}{A} \right)$$

4 pontos hajlítás

$$R_e = \frac{M_e}{I} r_{\max}$$

$$R_e = \frac{M_e}{2I} b$$

$$E = \frac{FL_1(3L^2 - 4L_1^2)}{48If_{\max}}$$

26

Keménységmérés

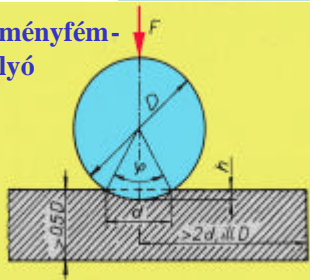
- **A (statikus) keménység fogalma:**
  - A vizsgált anyag ellenállása az adott geometriájú szűrőszerszám behatolásával szemben.
- **A keménység kapcsolata más tulajdonságokkal:**
  - Keménységi adatokból becsülhetők a szilárdsági és technológiai tulajdonságok.
- **A keménységmérés kivitelezése:**
  - Alakváltozás létrehozásával
  - Fizikai hatások alkalmazásával

28

Brinell-keménységmérés

$$HBW = \frac{0.102F}{A} = \frac{0.102F}{Dph} = \frac{0.204F}{pD\left(D - \sqrt{D^2 - d^2}\right)}$$

keményfém-golyó

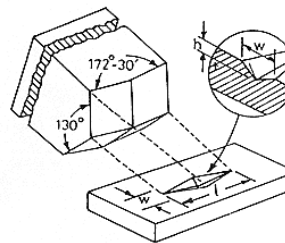
F – terhelőerő [N]
 A – lenyomatfelület [mm^2]
 D – golyóátmérete [mm]
 d – lenyomat átmérete [mm]
 h – lenyomatmélysége [mm]

Átlagos keménység értéket ad (inhomogén anyag vizsgálatánál elonyós).
 Következetténi lehet az anyag szilárdságára. Öntöttvasak, színes- és könnyűfémek, lágyacélok mérésére alkalmazható.

29

Knoop-keménységmérés

gyémánt gúla

$$HK = \frac{0,102F}{A} = \frac{1,14487F}{l^2}$$

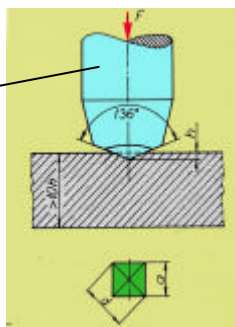
F – terhelőerő [N]
 A – lenyomat felület [mm^2]
 l – a lenyomat hosszabbik átlója [mm]

Pontos eljárás. Hasonló a Vickers-eljáráshoz. Fémek és nagyon rideg anyagok (üveg, muszaki kerámiák) vizsgálatára alkalmas.

31

Vickers-keménységmérés

gyémánt-gúla

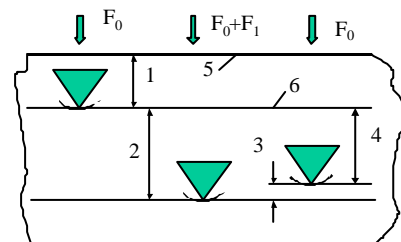
$$HV = \frac{0.102F}{A} = 0.189 \frac{F}{d^2}$$

F – terhelőerő [N]
 A – lenyomatfelület [mm^2]
 d – lenyomat átló [mm]

Lokális keménység pontos meghatározása. Tetszoleges anyagminőség laboratóriumi vizsgálata. A kis terhelésű és mikro-Vickers eljárás vékony lemezek, rétegek és szövetelemek vizsgálatára használható.

30

Rockwell-keménységmérés

1 - a lenyomat mélysége az F_0 előterhelésnél
 2 - a lenyomat mélysége az F_1 foterhelésnél
 3 - a rugalmas visszarugózás az F_1 foterhelés levétele után
 4 - a maradó lenyomat h mélysége
 5 - a mintadarab felülete
 6 - a mérés referencias íkja

32

Rockwell-eljárások

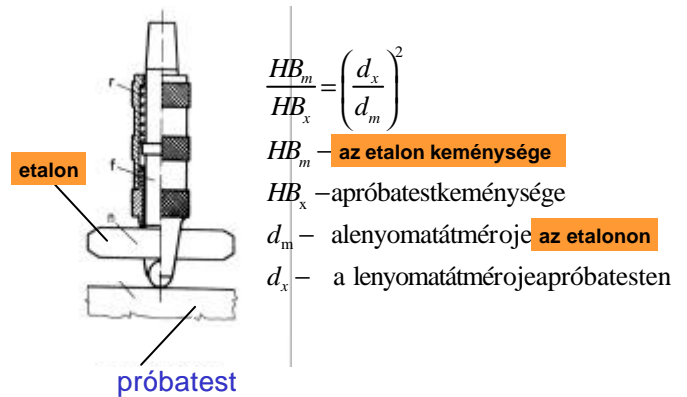
Jel	Szűrőszerszám	Eloterhelés	Foterhelés	Keménység
HRA	▽ 120°	98,07 N	490,3 N	100-h/0,002
HRB	● 1,5875 mm	98,07 N	882,6 N	130-h/0,002
HRC	▽ 120°	98,07 N	1373 N	100-h/0,002
HRH	● 3,175 mm	98,07 N	490,3 N	130-h/0,002
...	...	...	...	...
HR15N	▽ 120°	29,42 N	117,7 N	100-h/0,001
HR45T	● 1,5875 mm	29,42 N	411,9 N	100-h/0,001

Gyors egyszerű, kevésbé pontos eljárás, minden anyagminőségre és geometriai formára.

▽ - gyémántkúp   ● - acél- vagy keményfém golyó

33

Mérés Poldi-kalapáccsal

35

Dinamikus keménységmérő eljárások

- Gyors, lökészerű erőhatással végzett mérése k
- Kivitelezés
  - Szűrőszerszámmal lenyomatot mérve
  - Rugalmas visszapattanást mérve

34

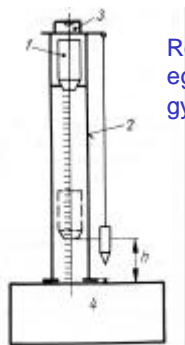
Eljárások a rugalmas visszahatás alapján

- Mérés elve
  - A vizsgált tárgy felületére adott energiával ráejtett kalapács / golyó visszapattanásának magassága arányos a tárgy keménységével
- Berendezések
  - Szkleroszkóp
  - Duroszkóp

36

Szkeloroszkóp

1. Ejtósúly (gyémántvéggel)
2. Üvegcsó
3. Libella
4. Mérendo tárgy

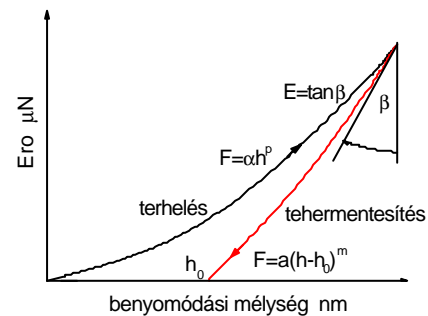
Roncsolásmentes, egyszerű és gyors módszer.

A mérendo tárgy tömege befolyásolja a mérési eredményt :
kis tömeg ? rezgések ? kisebb visszapattanás.

37

Muszerezett keménységmérési eljárások

Ero - nyomódás görbe felvétele

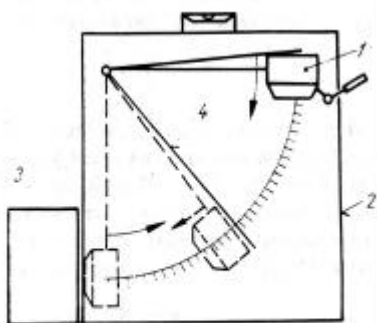

Vékony rétegek mérése

39

Duroszkóp

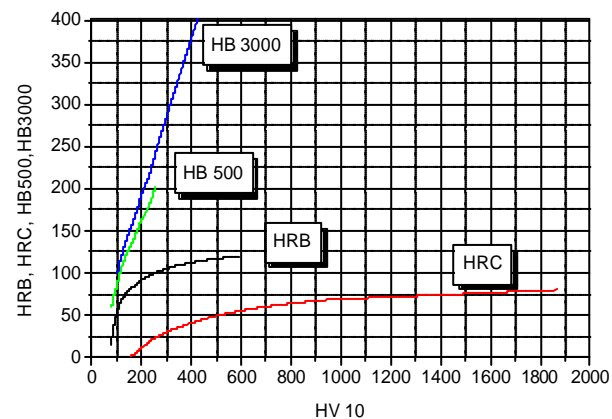
1. Mérokalapács
2. Doboz
3. Mérendo tárgy
4. Mutató

A tömeg és felület minősége befolyásolja.

38

Keménység konverzió

40

Fogalmak

- Rugalmas alakváltozás
- Képlékeny alakváltozás
- Mérnöki / valódi feszültség
- Mérnöki / valódi alakváltozás
- Folyáshatár, egyezményes folyáshatár
- Szakítószilárdság
- Kontrakció
- Fajlagos törési munka
- Szívósság
- Rugalmassági modulusz
- Nyíró rugalmassági modulusz
- Poisson-tényező
- Térfogati rugalmassági modulusz
- Nyomó folyáshatár
- Csavaró folyáshatár
- Hajlító folyáshatár
- Statikus keménység
- Brinell-keménység
- Vickers-keménység
- Knopp-keménység
- Rockwell-keménység
- Dinamikus keménység
- Muszerezett keménységmérés